

Politisk teater som ger självförtroende

I april har Freja musikteater premiär på Glappet, en satir om en kille och en tjej utan jobb. Och utan happy end. På scenen står experter på utanförskap.

Text: Helena Bjerkelius | Bild: Lars Kroon | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 1 2014](#)

Sanna-Maria Bolin minns första mötet med Freja musikteater för snart tio år sedan. Det kändes som på BUP – fast med många fler människor. Hon var osäker på de andra, visste att de också hade en funktionsnedsättning. Ler stort åt att hon försökte hålla sig lugn så att hon inte skulle skrämma någon. Dessutom var hon rätt trött på att sitta i ring och prata.

Men någonting slog an. För idag är Sanna-Maria Bolin en av två anställda skådespelare i ensemblen som tillhör Smålands musik och teater i Jönköping. Tidigare har hon inte sett så mycket teater. Nu gör hon det och är totalt fascinerad av Jim Carrey och sättet han drar i sitt ansikte. Genom honom upptäckte hon att man kan kommunicera med andra på ett roligt sätt:

– Ser han glad ut då ser du det i hela hans ansikte. Jag förstår lite mer genom att kolla på andra: Hur gör han det och hur fick han publiken att fastna så mycket? Man analyserar ju. Det har hjälpt mycket ute när jag träffar folk. Jag har märkt att ler jag så brukar andra le tillbaka även om de inte känner mig, säger Sanna-Maria.

För henne är det en frihet att kunna gå in i någon annans roll på teatern, att inte vara sig själv. Teatern blir en frizon där hon får göra vad hon vill och uttrycka sig på ett visst sätt utan att någon tycker att hon är konstig.

– Att vara normal, för man är ju bara normal på scenen. Det är skönt att nu kunna kalla mig skådespelare och att ha ett jobb

jag tycker om.

– Annars vill de sätta mig på ICA och hur kul är det? Det är ju inte någon mening om man inte tycker att det är kul.

Freja musikteater består av fjorton unga vuxna som alla har diagnoser inom autismspektrat. Sanna-Maria har högfungerande autism och tycker att hennes största svårighet är att få folk att lyssna.

– Vi lägger inte någon label typ: Ja han har damp, han har Aspergers syndrom och han har Downs syndrom. Det spelar ingen roll! Det är fel att säga något om någon bara för att den har ett handikapp, för den personen valde ju aldrig att ha ett handikapp.

Vissa människor får henne att känna sig som ett barn. Och blir man bemött som ett barn blir man ett barn till slut, konstaterar hon och tillägger att de som har Aspergers syndrom eller ADHD ibland blir värre av omgivningen.

I april har Freja premiär på Glappet, en satirisk musikteater där ungdomsarbetslösheten är ramen för en berättelse om en kille och en tjej som tacklar sin arbetslöshet helt olika. Han blir aggressiv och våldsam medan hon lägger skulden på sig själv. Så möts de två.

– Det är en tragedi. Jag har alla på mig om att ge lite hopp och lämna öppningar men jag kommer inte att göra det. Det viktigaste är att öppna ögonen på dem som är utsatta – felet ligger inte hos dem.

– Det finns ingen happy end, säger Frejas konstnärlige ledare Peter Ivan Ericson som skrivit pjäsen och ser glapp lite överallt i samhället. Glappen finns i hierarkin från chef till chef, i dekret som kommer uppifrån till underställda som delar ut uppdragen, mellan allas titlar och i mellanmänniskliga relationer:

– Vi omfattar en sådan liten del av helheten som vi förstår. Jag tycker att det finns en otrolig sprängkraft i att vi gör det här; vi som är specialister på att vara utanför och alltid har stått utanför. Om vi blir den rösten som gör motstånd så

ger det en stor effekt. Jag har varit med från början med Freja och känner att vi även i fortsättningen ska kunna göra politisk teater och kunna säga ifrån. Publiken ska inte bara komma hit, klappa på oss och tycka att vi är fina och duktiga. Glappet är också ett sätt att göra ensemblen medveten om hur politiken i Sverige är för närvarande och hur det ser ut strukturellt, framhåller han.

– Det här är en grupp som inte hörs eller finns med på kartan utan den sväljer bara: Jag ska inte ha mer än tretusenfemhundra att leva på. Jag förtjänar inte mer. Vem lyssnar på mig? Det är utgångsläget.

Målet med Freja är att teatern ska innebära en bättre livskvalitet för ensemblen. Och så är det utan tvekan, enligt Peter Ivan Ericson. Han berättar om en deltagare som i början var väldigt skygg och pratade så tyst att det knappast hördes. I dag bor hon i egen lägenhet, har ett anpassat jobb och klarar sig själv.

– Hon kan improvisera teater, tar stora roller, inte med jättemycket text men med ganska mycket och memorerar mer för scenen. Hon har rätat på sig, vecklat upp sig. När hon kom var hon stängd och låst, nu har hon öppnat upp. Så kan man gå vidare med alla mer eller mindre – någonting har hänt.

Sofie Palander som också är konstnärlig ledare och producent tror att teatern kan stärka individerna så att de vågar se sitt eget värde, förstå vad de faktiskt betyder och vad de har potential för. Förutsättningen är att de har ett intresse för scenkonst och teater och att de vill och vågar vara med och leka. Men det betyder inte att de måste vara med i varenda övning. Det kan räcka att vara i rummet och välja att sitta på fyra av fem övningar, berättar hon innan Peter Ivan Ericson plockar upp frågan om vad teatern kan ge ensemblen:

– Det är också att de omskapar sig själva lite, att de blir medvetna om sig själva: Hur låter jag? Hur ser jag ut? Vad händer om jag höjer rösten där? Sen övar de det på scenen både med text, artikulation, att ta plats och att våga ta initiativ, vilket skapar ett självförtroende och en känsla av

att jag finns. För där finns ju också någonting att brottas med.

Det var övningarna som fick Sanna-Maria Bolin att fastna för teatern. Hon märkte att det hjälpte att träna på hur man umgås med andra människor. För omgivningen har lagt märke till att det varit någonting med henne. Människor hon mött har blivit tillbakadragna och osäkra för att de inte vet hur de ska bemöta henne. Precis som hon inte vetat hur hon ska vara mot andra.

– Efter att jag spelade i vår första backstage som hette Stackars oss kändes det bara så naturligt. Som om man får göra vad man vill på scenen och ingen kommer tycka att det är konstigt. Man kommer inte att göra att någon känner sig obehaglig för det är på en scen med ett manuskript och därför är det okej.

Hon visar en övning, hög och låg status, som ökat hennes säkerhet. Hög status är att föreställa sig en liten knopp på huvudet med ett snöre som någon drar i så att ryggen blir rak och halsen visas. Sanna-Maria reser sig ur fåtöljen, först kutryggig innan hon sträcker på sig och ställer sig leende med stolt hållning. Låg status är att flacka med blicken.

– Ett jättebevis på låg status är om någon går fram till en och kollar upp och kollar ner och kollar upp och kollar ner. Det är jättelåg status så det gör inte jag. Jag kan ju kolla någon i ögonen – bara inte för länge.

Svårast som skådespelare tycker hon är att se ledsen ut.

– Jag samlar känslor när jag spelar upp någonting. Att bli ledsen ligger väldigt djupt så ibland händer det att jag gråter på scenen. Jag blir distraherad väldigt fort och jag brukar bara distrahera mig själv (hon skakar på huvudet och knäpper med fingrarna) så att jag vaknar till. När det är väldigt mycket upp och ner, allvarligt och roligt så passar det mig perfekt.

Även om en teaterövning när en alien kryper ur hennes mage kan kännas löjlig och göra henne generad tycker Sanna-Maria att

övningarna är viktiga. För om inte alla är säkra med gruppen och gör något pinsamt på scenen så ser publiken det direkt. Skådespelaren blir stel och tvekar.

– Därför är det jätteviktigt att göra barnsliga lekar med sin ensemble. Jag slänger mig handlöst så fort de säger att det är övning. Det blir småtjafs och småbråk men det spelar ingen roll om det är min dödsfiende bredvid mig – jag gör det.

Inför en ny uppsättning lär hon sig texten och tänker sen igenom hur hon ska få "normala människor" att förstå genom att lägga rätt känsla, orden och pauser vid rätt tidpunkt.

– Om det är en karaktär som påminner om mig är det mycket mycket lättare. Jag tycker om att få lite galnare saker också. Är faktiskt inte så mycket för allvarliga roller men det är sådana jag får. Jag tycker om att spela kurator eller hjälpfröken för jag har haft sådana runt mig hela mitt liv.

I nästa sekund är hon i full färd med att spela upp en scen med en kurator som lägger huvudet på sned och pratar oändligt långsamt och (över)tydligt.

– Jag vet att du har ett handikapp... Avbryter sen plötsligt och kommer på att hon inte skulle klara av att vara kurator. Hennes ilska inför hur systemet fungerar är för stark. Men hon försöker att inte tänka på det utan hålla tyglarna väldigt strama när hon är utanför lägenheten.

Freja musikteater har gjort flera produktioner som byggt på ensemblens egna livsberättelser. Peter Ivan Ericson tycker att det är viktigt att även börja spela andras texter.

– Annars tror jag att vi krymper lite och det blir heller inte så intressant sceniskt. Vi blir en intressantare teater om vi gör våra egna tolkningar i och med att ensemblen är originell i sitt sätt att uppfatta världen och vilka erfarenheter de har. De tolkar också andras texter på sitt speciella sätt och det ger en jätteskön dynamik och närvaro.

Sofie Palanders intryck är att publiken har förändrats sedan de började jobba med pjäser av andra som dramatikern Eugène Ionesco och inte enbart med gruppens historier.

– Begränsar man sig till att bara jobba med vad folk har varit med om får man en viss typ av publik. Men vi har ju valt att sticka iväg, som den här sista Lektionen och stolarna. Den blev så bra att man får nypa sig i armen. Ensemblen ligger på precis samma nivå rent skådespelarmässigt som skådespelarna i huset, inte alla – men några av dem.

Frejapedagogiken handlar om att alla ska få prata till punkt och att regissör och pedagog är uppriktiga med att de inte har svaren, utan väntar ut i tystnad och släpper kontrollen. Teaterövningar som att ta och ge fokus kan plantera sig bra i sociala sammanhang som vid fikar.

– Själva metoden är också att upptäcka och bemöta vad som finns i ensemblen i personerna. När man får upp ett korn: Här formulerar de någonting väldigt grant eller berättar en väldigt intressant historia. Eller här gör de någonting litet i en improvisation som kan handla om en kroppshållning. Så bekräftar man den, talar om att man ser och i bästa fall blir det till och med en scen eller en pjäs i förlängningen. Det är de väldigt medvetna om och de får ju vingar av det – att bli lyssnade på, säger Peter Ivan Ericson.

Han slås av olikheterna i gruppen, "de är inte homogena för fem öre", och att de har så skojiga olika talanger. Någon behöver bara gå över scenen för att förtrolla medan en annan har en enorm svada och komik. I gruppen finns också det han kallar för en intressant musikalitet.

Hur kan ni hjälpa dem att hitta sina talanger?

– Det är hela tiden något slags närvaro man måste vara i. Vi experimenterar. En kille som var med för flera år sedan hade svårt med texten men så satte vi honom i rörelse. Han fick jobba med kroppen och då var det som att trycka på en knapp. Det gäller att hitta de där koderna och det gör man bara genom att ge tid, våga vara där och våga misslyckas. Det är liksom ingen prestation, svarar Sofie Palander.

Som ledare är deras policy att aldrig ta upp de svårigheter som följer med diagnoserna. I perioder när arbetet flyter på

kan de glömma att det finns några svårigheter överhuvudtaget. Men så plötsligt upptäcker ledarna att någon mår dåligt och har stora problem.

– Där begår man misstag fortfarande och kommer på att man har drivit lite hårt eller varit lite okänslig, säger Peter Ivan Ericson.

I diskussioner om fokus ska ligga på omvårdnad eller teater har de kommit fram till att de jobbar med teater men att det gärna får bli omvårdnad på köpet.

– Vi riktar oss inte till att vi tycker synd om. Utan här jobbar vi med teater för alla och just vår grupp ser ut så här. Det är väldigt viktigt för oss med respekt. Verkligen, säger Sofie Palander.

När Sanna-Maria Bolin tänker tillbaka på vad åren med Freja betytt för henne relaterar hon direkt till intervjusituationen. Förut hade hon inte velat sitta ensam och bli intervjuad, har dåliga erfarenheter av att någon ställer frågor som hon ska besvara. Hon tycker att det är lite BUP eller socialen över det, vilket får henne att känna sig som en insekt. Men nu vågar hon möta folk.

Hade hon inte haft Freja hade hon inte lämnat sin lägenhet, eller sin lilla låda som hon säger. Hon försöker att tänka teater när hon går hemifrån.

– Jag går in i en roll; jag ska passa. Det kanske låter lite tråkigt men det gör att jag mår bättre. Att le ger något slags stimulans till huvudet, något slags drog. Så jag ler för att göra min omgivning gladare. Om jag utstrålar glad då blir ofta många glada.

– Så det är så jag försöker göra.

helena.bjerkelius@hotmail.com

Föreställningen Glappet hade premiär i Jönköping den 2 april.